

Odilon-Gbènoukpo Singbo

RAZVOJ, KONTINUITET I NOVOSTI CRKVENOG NAUKA O RATU I NAORUŽANJU. OD PRAVEDNOG RATA DO TEORIJE O NUKLEARNOM ODVRAĆANJU

*Development, continuity and news of Church teaching on war and
weapons. From a just war to a theory of nuclear deterrence*

UDK: 272: 623.4
272:355.422.2
341.312.5
172.4:623.454.8

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno 4/2022.

161
Služba Božja 2122.

Sažetak

Katolička Crkva u svojem je moralnom nauku uvijek imala na umu humanitarne posljedice koje uzrokuje svaki rat neovisno o tome iz kojeg je razloga vođen. Mnogi crkveni mislioci stoga su razvili razne teorije povezane s regulacijom ratnih akcija kao što je pravedni rat, zakonita obrana i nuklearno odvracanje. Te teorije u okrilju crkvenog nauka valja shvatiti u povijesnom kontekstu njihova razvoja i geopolitičkih zbivanja trenutka. Suvremeni eksponencijalni razvoj tehnologija primijenjen u industrijama za proizvodnju oružja znatno otežava mogućnost ostvarenja mira za kojim čeznu svi narodi i svaki pojedinac. Koristeći se raznim teološko-filozofskim izvorima autor u radu obrazlaže teoriju pravednog rata počevši od sv. Augustina, Tome Akvinskog do crkvenog učiteljstva. U fokusu je stavljena proizvodnja oružja, položaj kršćana u toj proizvodnji s propitkivanjem njezine etičnosti počevši od Drugoga vatikanskog koncila do pape Franje. Posebna je pozornost posvećena tehnicističkomu mentalitetu koji izaziva razne mirovne i etičke izazove. Konkretnom primjenom nekih etičkih načela kao što su izvori moralnosti ljudskog čina, čin s dvostrukim učinkom, načelo neprotuslovlja ističe se potreba za odgojem za nenasilje i razoružanjem ljudskih srca.

Ključne riječi: Pravedni rat, zakonita obrana, nuklearno odvracanje, crkveni nauk, tehnicizacija naoružanja, nenasilje, obrambena dovoljnost, načelo neprotuslovlja.

UVOD

Nemili ratni događaji kroz Putinovu tzv. denacifikaciju Ukrajine specijalnom vojnom operacijom te nastojanje pape Franje i međunarodnih tijela da doprinose mirnom rješenju nanovo stavljaju u središte pitanje crkvenog nauka o ratu i naoružanju. To pitanje postaje posebno goruće zbog činjenice da se rat događa upravo u srcu Europe, nositeljice zapadne civilizacije. Ono što se može odmah istaknuti kao zabrinjavajuće jest činjenica da nije zapadna civilizacija koja je mnogim kulturama ogledalo napretka i drugih raznih primamljivosti uspjela iz središta svojeg znanstveno-tehničkog napretka iznjedriti neka načela koja bi bezuvjetno zaštitila ljudski život od začeca da prirodne smrti. Naprotiv, stječe se dojam da je više sklona „proizvodnji” sredstava za smrt nego za zaštitu života. Ta činjenica nanovo stavlja kršćansku mirovnu etiku na kušnju te potvrđuje tezu pape Ivana Pavla II. o „kulturi smrti”¹ kao logičnom ishodu pomračenja smisla Boga i čovjeka. Kultura u čijem središtu nije očuvanje ljudskog života, na razne se, dakle, načine pokazuje kulturom smrti, odnosno potiče razne oblike razvoja društva, ali izostaje moralna osjetljivost, nepovredivost i svetost života, a raste poticanje na imperijalističko-kapitalističko-osvajačke ambicije kojima ljudski život ne predstavlja nikakvu vrijednost, odnosno vrijedan je dokle god služi tim ambicijama.

Rat kao transpovijesni događaj – jer tisućljećima prati ljudsko društvo bez naznaka da će nestati iz njega – u njegovoj postmodernoj pojavnosti potiče na promišljanje o crkvenoj mirovnoj etici, o njezinu aktualiziranju, o novostima njezina sadržaja kako bi se na taj način istaknuli novi naglasci i doprinosi Crkve u iskorjenjivanju te rane ljudske naravi. Rad će stoga nastojati najprije u kratkim crtama istaknuti crkveni nauk o ratu i naoružanju u korelaciji s ratnim teorijama poput pravednog rata, zakonite obrane, nuklearnog odvracanja. Na kraju će se analizirati neke moralne ambivalentnosti i etički izazovi tehnicizacije naoružanja te odnos kršćana prema naoružanju u svjetlu crkvenog učiteljstva.

---

¹ Ivan Pavao II., *Evangelium vitae – Evanđelje života, enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003., br. 12.

1. ECCLESIA ABHORRET A SANGUINE

Pacifistički stav Crkve izražen kroz moralno-kanonsku sentenciju dvanaestog stoljeća *Ecclesia abhorret a sanguine* – *Crkva se žaca/boji, grozi krvi* (povijesno povezana sa zabranom prakticiranja kirurgije i anatomiziranja mrtvih tijela, ali i ratovanja, tj. prolijevanja krvi) jasno pokazuje uzvišenu vrijednost života koju valja čuvati kroz oslobođenje od rata, nasilja i bilo kojeg oblika nametnute smrti. Ta se sentencija više ističe kao glavna referenca zapovijedi „Ne ubij” (Izl 20, 13) nego kao nauk o nekome bezuvjetnom evanđeoskom nenasilju, što potvrđuje nauk o pravednom ratu, odnosno zakonitoj obrani. Takva sentencija pred proizvodnjom lovačkih sredstava ili drugih sredstava onog vremena za obranu domovine prepoznaje određeno racionalno opravdanje. Stoga se u radu na bavimo toliko pitanjem naravi tih sredstava, već suvremenom sofisticiranom oružanom tehnikom u kojoj ne postoji tehnološka neutralnost zbog očiglednog razvoja i rasta moći koja proizlazi iz eksponencijalne tehnicizacije i industrijalizacije naoružanja. Pred takvom moći papa Franjo s pravom ustanovljuje: „Nikada čovjek nije imao toliku moć nad samim sobom i ne postoji nikakvo jamstvo da će ju dobro koristiti, poglavito ako se promatra način na koji se njome služi.”² Nedostatak tog jamstva znak je odsutnosti morala u tehnološkom razvoju, što dovodi do odsutnosti morala u samoj proizvodnji tehnika, u ovom slučaju oružja, koja trebaju biti sofisticiranija, pa čak autonomnija. Retrospektivna dinamika pokazuje kako je Drugi lateranski koncil (1139.) osudio korištenje oružanih tehnika čiji cilj ne može biti jasno i pojedinačno određen: „Zabranjujemo, pod rizikom anateme, da to smrtonosno i Bogu nemilo umijeće samostrelčara i strijelaca bude korišteno protiv kršćana i katolika” (kan. 29). Premda je jasno da se ovaj kanon odnosi na zaštitu života katolika, on jasno pokazuje kako su takva sredstva zabranjena upravo zbog nedostatka moralne dimenzije, što nije slučaj kod lovačkog luka koji nije bio tada zabranjen. Nemoguće je, dakle, danas ostvariti utrku za naoružanjem računajući na tehničku neutralnost tih oružja. Svaka nova generacija oružja nadilazi prethodnu, a ljudskom apetitu u nastojanju da ima što bolja oružja nema kraja. Redoviti je izgovor pred tom tehničkom nemoralnošću usavršavanje modernog naoružanja kao znak pripravnosti za zakonitu obranu.

² Papa Franjo, *Laudato Si' – Enciklika o brizi za zajednički dom* (24. 5. 2015.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015., br. 104.

1.1. *Kršćani između proizvodnje oružja i teorije o pravednom ratu*

Crkva s pravom podržava zakonitu obranu i posljedično primjenu „nasilja” u nekim situacijama. No, ta činjenica može djelovati kao opravdanje za proizvodnju oružja za sprječavanje, odnosno za obranu. Prisutnost Crkve u redarstvenim i vojnim strukturama preko vojnog ordinarijata dodatno pojačava kod pojedinaca tu svijest o opravdanosti proizvodnje oružja, osobito o opravdanosti sudjelovanja kršćana u proizvodnji. Međutim, sudjelovanje u tim strukturama ne nalazi svoj *raison d’être* najprije u mogućnosti proizvodnje oružja, već isključivo u racionalnoj mogućnosti zakonite (samo)obrane koju ima svaka država. Ta se mogućnost temelji na davnom nauku o „pravednom ratu” i kod raznih filozofa i kod crkvenih autora. Spomenimo Platona i Cicerona kod kojih je odgoj za ratne vrline poželjan, a obrana *polisa* oružjima u slučaju napada moralna obveza. U svojoj *Državi*, nakon što je istaknuo odgoj djece³, Platon navodi ponašanje koje valja imati prema neprijateljima. Isključuje vođenje drugih Grka u ropstvo te predlaže da se Grci suzdrže od rata međusobno.⁴ Nastavak teksta obrazlaže predmet *ius in bello* sa smjernicama humanosti koje nameću krepost umjerenosti prema pobijeđenima koji trebaju uživati poseban tretman ovisno o tome jesu li Grci ili barbari.⁵ Prema Ciceronu, treba njegovati umjerenost u osveti i u nanošenju kazni. Država bi trebala poštovati zakone ratovanja (*conservanda sunt iura belli*) po tome što će dati prednost razgovorima i pregovaranjima, a ne primjeni snage koja je više svojstvo životinja (*beluarum*). Ulazak u rat može biti poželjan/nužan jedino kada pregovaranja nisu pomogla riješiti sukob. Prema Ciceronu, „ratovi trebaju biti pokrenuti za ovaj motiv: da se živi u miru, bez nepravde. No, nakon pobjede treba pustiti živjeti one koji tijekom rata nisu bili divljaci ni barbari.”⁶ Ciceron u nastavku obrazlaže pravedni rat (*bellum iustum*)⁷, ali se njegovo isticanje umjerenosti odnosi više na *ius in bello* (pravedno vođenje rata) nego na *ius ad bellum* (pravedan ulazak u rat). Svaka-ko, za Cicerona, „oni su ratovi neopravdani koji su poduzeti bez

³ Usp. Platon, *Država*, V, 466e–469 b, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1977.

⁴ Usp. Isto, V, 469 b i c.

⁵ Usp. Isto, 470d–471c.

⁶ M. T. Ciceronis *De Officiis*, I, XI, 35, Oxford University Press, Oxford, 1994.

⁷ Usp. Isto, I, XI, 36.

uzroka. Osim poradi osvete ili obrane, ni jedan rat ne može se smatrati pravednim.”⁸

Crkveni autori iz drugog stoljeća bavili su se pitanjem je li vojno zanimanje u skladu s kršćanskom vjerom? Njihov je odgovor bio negativan. U nastojanju da to opravda Tertulijan navodi biblijske tekstove koji se, po našem sudu, samo djelomično uklapaju u ovu tematiku: „Podajte dakle caru carevo, a Bogu Božje.” (Mt 22,21) te „Nitko ne može služiti dvojici gospodara. Ili će jednoga mrziti, a drugoga ljubiti; ili će uz jednoga prijanjati, a drugoga prezirati. Ne možete služiti Bogu i bogatstvu.” (Mt 6,24). Više se opredijelio za ovo drugo kao temelj za svoju tezu.⁹ Origen će biti jasniji protivnik miješanja krštenika u poganskim vojskama¹⁰. Papa Gelazije koristi se tim Origenovim naukom, ali će više istaknuti Mt 22,21 kako bi dao juridičku formulaciju o dvjema vlastima – carstvu i papinstvu. Za Gelazija treba razlikovati imperijalnu *potestas* i crkvenu *auctoritas*.¹¹ Za svetoga Ambrozija pak postoje dva načina kako čovjek može griješiti protiv pravednosti: „Jedan je činiti nepravedno djelo, a drugi je ne braniti žrtvu protiv nepravednog agresora.”¹² Time je kao sin vojnika jasno bacio / uveo temelje pravednog rata. No, tek ćemo sa sv. Augustinom i Tomom Akvinskim doći do jasnijeg i sustavnijeg obrazloženja crkvenog nauka o teoriji pravednog rata i kako bismo odgovorili na pitanje prigovora savjesti kod kršćana. Ključno je pitanje pod kojim uvjetima crkveni poglavar može narediti uporabu sile i u kojoj mjeri obveza poslušnosti veže kršćane. Augustinov i Tomin nauk treba promatrati u svjetlu povezanosti između biskupske službe i vladavine „kršćanskih” careva, odnosno u svjetlu zajedničkoga božanskog izvora vremenitih vlasti. U tom smislu, pravedan je onaj rat koji je vođen po Božjem nalogu (po uzoru na starozavjetne ratove!) ili po nalogu onog koji posjeduje zakonitu vlast, a cilj je oduprijeti se nasilju (zakonita obrana), uspostaviti red i mir ili pak steći zadovoljštinu zbog nanesene nepravde.

⁸ M. T. Ciceronis, *De Re Publica, De Legibus, Cato Maior de Senectute, Laelius de Amicitia*, Oxford University Press, Oxford, 2006., 107.

⁹ Usp. Tertullien, *Liber de corona militis – Traité de la couronne du soldat*, M. Charpentier, Paris, 1844.

¹⁰ Origenes, *Contra Celsum*, 8, 73, *Cooperatorum Veritatis Societas*, 2006.

¹¹ Usp. F. Dvornik, *Early Christian and Byzantine Political Philosophy. Origins and Background*, The Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, 1966., 804–812. Papa Lav XIII. koristit će se istim ovim naukom u svojem *Immortale Dei* (1885.).

¹² Ambrose, *De officiis*, I, 27, Oxford University Press, Oxford, 2001.

Nije nam ovdje cilj detaljno obrazložiti nauk ove dvojice o ratu. No, nemoguće je promišljati o ovoj temi bez njih; stoga pokušajmo istaknuti neke crtice/značajke/odrednice.

Sveti Augustin ističe nekoliko prijestupa vezanih uz vojnu službu: želju za škodljivošću, okrutnost u osveti, neprijateljski duh prema miru (*impacatus atque implacabilis animus*), divljaštvo pobunjenika, želju za dominacijom. Kada su uklonjeni ti prijestupi i kada ljudi „po Božjem nalogu ili pod zakonitom vlašću” djeluju „protiv nasilja”¹³, tada se može govoriti o pravednom ratu kojem je isto cilj vratiti pokradena dobra ili udaljiti neprijateljeve napade. Od Augustina imamo, dakle, prve okvire teološko-etičkih promišljanja o ratu u povezanosti s tadašnjim rimskim pravnim okvirima. Valja primijetiti da nasilje na koje treba odgovoriti pravednim ratom mora biti aktualno, što će poslije biti značajno za pravno obrazloženje načela zakonite obrane. Nadalje, Augustin osuđuje „strast za dominacijom i sve druge slične osjećaje”.¹⁴ U današnjoj perspektivi možemo to povezati s utrkom za naružavanjem i za tehničkom prevlašću. Ne smijemo zanemariti da je za Augustina vrlo bitno da svaki čin sudjelovanja u ratu bude usmjereni k miru. Postizanje je mira, dakle, preduvjet za pravedan rat i za zakonitu obranu. Stoga „nema nikoga tko ne želi mir. Pa čak i oni koji hoće rat i ne žele ništa nego pobjedu, i ti ratovanjem žele postići slavan mir. Jer što je drugo pobjeda nego poraz suprotstavljenih ratnika? A kad se to postigne, bit će mir. Dakle, i ratovi se vode u nakani mira (...). Otuda proizlazi da je mir poželjna svrha rata.”¹⁵ U tom smislu pravedan je rat ono što bismo nazvali *nužnim zlom*, a po Augustinu je takav rat više za žaljenje nego za slavljenje. Upravo stoga „*Jus in bello*, koji regulira pravila ratovanja, prema Augustinu zahtijeva da odgovor na nepravedni rat bude proporcionalan nanesenom zlu, a ratno nasilje mora biti svedeno samo na ono što pripada vojnoj nužnosti. Također, treba razlikovati one koji u ratu sudjeluju (vojnice) od civila. I konačno, treba ratovati u ‘dobraj vjeri’, a ne biti prijetvoran.”¹⁶ Ratujući, dakle, iz pravednih razloga, poštovanje

---

¹³ A. Augustin, *Contra Faustum Manichaeum*, 22, 74.

¹⁴ Isto.

¹⁵ A. Augustin, *O Državi Božjoj*, svezak treći, 19, 12, 1, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.

¹⁶ I. Mršić Felbar, D. Tolvajčić, „Teorija ‘pravednog rata’ u katoličkoj misli”, u: *Filozofska istraživanja*, 37 (2017.) 1, 50.

vrijednosti ljudskog života ukoliko nije prijetnja treba svakako biti ključno načelo kojim se treba voditi.

Sveti Toma Akvinski u svojem odgovoru na *pitanje* 40, *De bello – O ratu*, u *Summa theologiae* (IIa, IIae)¹⁷ ističe nekoliko teza o pravednom karakteru rata. Odmah na početku postavlja pitanje: „Je li rat uvijek grijeh?”¹⁸ Kako bismo zajedno s Tomom Akvinskim odgovorili na to pitanje, treba reći da je u crkvenom nauku ova problematika duboko etičke naravi, a naše je mišljenje da je rat *a priori* grijeh. No, valja promišljati o kontekstima u kojima se on ne može smatrati grijehom. Svaka nepravedna i bezrazložna agresija na određeni narod ili skupinu ljudi – unatoč silnim skrivenim interesima za narod-agresora – nedvojbeno je grijeh. Stoga ni jedan međunarodni akt ne može smanjiti njegovu težinu. No, ne može se smatrati svaki rat – posebice onaj obrambeni – grijehom. Objedinjujući aristotelovsku filozofiju – rat može biti poradi mira i dokolice¹⁹ – i kršćansku teologiju osobito Augustinov nauku, Toma donosi tri ključna kriterija za moralnost rata. Pravedan je rat podložan sljedećim kriterijima: a) najprije važnost *auctoritas* – o ratu mora odlučiti autoritet kojem je povjereno vodstvo države (*cura reipublicae*), b) *justa causa* – da je razlog pravedan, tj. da napad cilja/cilja pravdu zbog nanesene nepravde (*illi qui impugnantur propter aliquam culpam impugnationem mereuntur*), c) *recta intentio* – da je namjera vladara ispravna, tj. da želi promicati dobro ili boriti se protiv zla.²⁰ Prvi uvjet isključuje, dakle, svaki oblik privatne osvete te suvremenim rječnikom, čini od rata međudržavnom institucijom. Valja imati na umu da su tada bili vladari pojedinih kraljevina, a rivalstvo među njima moglo se pretvoriti u oružani sukob. S obzirom na to da je izvor njegove (autoritetove) vlasti božanski, nema kod Tome osobni prigovor savjesti prema pitanje 40 *De seditione* ublaži obvezu poslušnosti ističući da nije nepravedno buniti se protiv autokratskog režima koji nije usmjeren k općem dobru. Drugi uvjet za pravedan rat jest supstancijalne naravi,

¹⁷ Usp. T. Akvinski, *Izabrano djelo*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2005., 559–564. Podrobnije o Tominu nauku o pravednom ratu vidi: S. Buzar, „Teorija pravednoga rata sv. Tome Akvinskoga”, u: *Obnovljen život*, 70 (2015.) 3, 311–315.

¹⁸ T. Akvinski, *Summa Theologiae*, IIa-IIae, q. 40, art. 1.

¹⁹ Usp. Aristotel, *Politika*, VII, 1333b, Globus – Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1988.

²⁰ Više o tome vidi: I. Mršić Felbar, D. Tolvajčić, „Teorija ‘pravednog rata’ u katoličkoj misli”, 51–52; I. Koprek, „Pacifizam i teorija pravednog rata”, u: *Obnovljeni život*, 46 (1991.) 5, 459–471.

jer razlog mora u sebi biti pravedan. No, jasno je da je katkad teško biti objektivan glede pravednosti i ispravnosti razloga osobito kada uzrokuje smrt drugih. Osim što razlog treba biti pravedan, on mora polaziti od već učinjene nepravde. Treći uvjet čiji nedostatak čini rat nepravednim jest onaj iz isprazne slave i iz želje za obogaćivanjem na štetu drugog. Ovdje treba prepoznati ratove iz osvajačkih pobuna. Sažeto rečeno, pravedan rat mora imati pravedne ciljeve: povrat dobara ili obranu domovine; pravedne razloge: po nužnosti za stjecanje mira, ispravnu namjeru, a to znači ni iz mržnje, ni iz osvete, ni iz pohlepe. Za Akvinca treba cjelokupni govor o ratu staviti u okvir govora o blaženstvima, tj. imati na umu da je mir krepost²¹ za kojom treba uvijek tragati. Drugim riječima, suvremene teorije o preventivnom ratu kojima svjedočimo od svjetskih ratova, osobito o hladnom ratu, samo su izgovori za utrku u nuklearnom naoružavanju i za poboljšanje raznih oružja. Takav (preventivan) rat ne može se smatrati pravednim. Teorija o pravednom ratu shvaćena kao izgovor za masovnu proizvodnju oružja jasno biva izokrenuta te stoga traži nove okvire razvoja mirovne etike jer unatoč opravdanosti rata u mnogim situacijama i u svjetlu te teorije valja uvijek imati na umu da „mirom ne gubimo ništa. Ratom možemo sve izgubiti.”²²

1.2. O nekim naglascima crkvenog nauka o ratu

Crkveni nauk o ratu nedvojbeno potiče na mirovna pregovaranja i postupke kako bi se – ako je ikako moguće – izbjegla mogućnost rješavanja konflikata oružanim putem. Drugi vatikanski koncil u svojoj Pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu posvećuje šest brojeva (77 – 82) toj tematici. Polazeći od potrebe za stvaranjem kulture mira, bezuvjetno osuđuje takav rat, *totalni rat* u službi posvemašnjeg uništavanja znanstveno proizvedenim oružjima te trku za naoružanjem. Državama priznaje *privremeno* pravo na zakonitu obranu „sve dok ne bude *mjerodavne međunarodne vlasti* opskrbljene odgovarajućim snagama”²³ za okončanje rata. Ovaj dokument ne govori

²¹ Usp. T. Akvinski, *Izabrano djelo*, str. 558.

²² Ivan XXIII., *Pacem in terris* – Enciklika o miru svih naroda (1. 4. 1963.), br. 113, u: M. Valković (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., 116 (dalje: PT).

²³ Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu (7. prosinca 1965.), u: Drugi vatikanski koncil, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost,

o pravednom ratu, već o „zakonitoj obrani” koja je dopustiva tek kada „budu iscrpljena sva sredstva mirovnog pregovaranja”.²⁴ Ovakva izjava jasno pokazuje svijest o mogućim vojnim operacijama iz iskrivljenih/pogrešnih pobuda i stoga Koncil još jasnije u nastavku podcrtava neke aspekte: „jedno je poduzeti vojne aktivnosti radi opravdane obrane naroda, a drugo je htjeti podjarmiti druge narode. Niti oružana moć opravdava vojnu ili političku uporabu te moći niti je samim time što je rat nesrećom već buknuo suprotstavljenim stranama sve dopušteno.”²⁵ Zakonita obrana ne znači da su sva sredstva dobra za pobjedu, nego treba imati na umu opasnost diskriminacije, odnosno etičku obvezu zaštite civila koji su nevinu ne najprije u moralnom smislu riječi, već u etimološkom smislu kao oni koji ne škode te ne vrše agresiju ni na koga. Valja stoga poštovati „tradicionalne granice nužnosti i razmjernosti”²⁶, tj. tradicionalnu etiku u ratu (*ius in bello*). Promatramo li neke suvremene ratove kao što je Domovinski rat u Hrvatskoj i rat u Ukrajini, takva je etika redovito zanemarena u ime želje za uništavanjem svega što je povezano s onima koji se zakonito brane od agresora. *Katekizam Katoličke Crkve* u tom duhu upozorava na *trajnu valjanost čudorednog zakona za vrijeme oružanih sukoba*²⁷ kako se ne bi proširila nečovječnost u ratu

---

Zagreb, 2008., br. 79, (dalje: GS), emfaza je naša. O takvim „međunarodnim nadležnim vlastima” govori papa Ivan XIII.: „Budući da danas sveopće dobro postavlja pitanja koja se tiču svih naroda; i budući da ovakva pitanja može riješiti samo neka javna vlast kojoj bi i nadležnost, i oblik, i sredstva imala odgovarajući opseg, i kojoj bi djelovanje sezalo tako daleko kolika je kugla zemaljska – to bi, slijedi, trebalo – na što sili sam moralni red – ustanoviti jedan sveobuhvatni javni autoritet”, PT, br. 113. Sličnu tezu nalazimo kod pape Benedikta XVI., usp. Benedikt XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini. Enciklika o cjelovitom ljudskom razvoju u ljubavi i istini* (29. 6. 2009.), Zagreb, 2010., br. 24, (dalje: CV). Trenutačno ustrojstvo UN-a i NATO-a ne daje sigurnost da ih se može poistovjetiti s takvim „međunarodnim nadležnim vlastima”.

²⁴ GS, br. 79.

²⁵ Isto.

²⁶ Ivan Pavao II., „Messaggio per la Giornata Mondiale della Pace 2004”, u: AAS 96 (2004.) 6, 117.

²⁷ Hrvatska biskupska konferencija, *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb 2016., br. 2312 (dalje: KKC). *Katekizam* ostaje na tragu koncilskog nauku te obrazlaže ovu tematiku kroz brojeve 2302 – 2330, a Kompendij socijalnog nauka Crkve ostaje u duhu Koncila i *Katekizma* te obrazlaže tematiku u 11. poglavlju pod naslovom *Promicanje mira*, točnije u 3. dijelu naslovljenom: *Slom mira: rat*. Više o tome vidi: Papinsko vijeće „Iustitia et pax”, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Kršćanska sadašnjost – Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve Hrvatske biskupske konferencije – Komisija Hrvatske biskupske konferencije Iustitia et pax, Zagreb, 2005., br. 497 – 520 (dalje: KSNK).

ubijanjem nedužnih²⁸ ili pak terorizmom²⁹. Nadalje, obveza njegovanja mogućnosti mirnih pregovaranja služi tomu da se ne poseže u svakom konfliktu za oružjima koja neminovno ostavljaju više nereda, ne samo materijalne naravi, nego i duhovne i psihičke na narode. Svaki je rat stoga zlo, te se može u nj ući samo ako ne postoje druge mogućnosti da se brani. Valja nositi trajnu svijest da primjena koncilskog načela „pošto budu iscrpljena sva sredstva mirovnog pregovaranja” nije uvijek laka. Naime, kako znati jesu li i kada su sve ne-oružane mogućnosti iscrpljene? Takva poteškoća nipošto ne smije biti izgovor za odstupanje od načela ili za njegovo zanemarivanje koje bi pretvorilo rat u jedno od mogućih raspoloživih i uobičajenih sredstava, a ne kao krajnje sredstvo. Papa Pavao VI. – u kontekstu revolucionarne pobune – imao je potrebu još detaljnije istaknuti krajnji trenutak kada treba posegnuti za oružjem, a to je trenutak „očite i trajne tiranije koja teško ugrožava osnovna prava osobe i u opasnoj mjeri škodi interesima zemlje”.³⁰

U raznim moralnim promišljanjima crkvenog nauka o ratu ističe se načelo proporcionalnosti snaga koja proizlazi iz razumnog ponašanja te pokazuje da rješenje ne smije biti gore od zla kojeg se želi riješiti. U svojem govoru vojnim liječnicima 1953. godine, papa Pio XII. smatra da „potreba da se brani od bilo kakve nepravde ne smije biti izlika da se koristi nasilnom metodom rata. Kada se ratom prouzročene štete ne mogu usporediti s onima ‘dopuštene nepravde’, treba pristati na obvezu ‘trpljenja nepravde’.”³¹ Bez obzira na ekonomske, političke, strateške štete, kako smo već istaknuli, svaki rat može imati dalekosežne posljedice. Upravo zato načelo proporcionalnosti ima ključnu ulogu u crkvenom nauku. Prema papi Ivanu Pavlu II., korištenje oružanih snaga iz pravednog razloga prihvatljivo je jedino ako je to korištenje proporcionalno rezultatu koji se želi postići

---

²⁸ Usp. KSNC, br. 504 – 506.

²⁹ Isto, br. 513 – 515.

³⁰ Pavao VI., *Populorum Progressio* – Enciklika o razvitku naroda (26. 3. 1967.), br. 31, u: M. Valković (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, 325.

³¹ Pape Pie XII, *Discours au XVIe Congrès de l'Office international de documentation de médecine militaire*, 19 listopada 1953., https://www.vatican.va/content/pius-xii/fr/speeches/1953/documents/hf_p-xii_spe_19531019_medici-militari.html (pristupljeno 1. 4. 2022.).

i nakon što se pomno procjenjuje posljedice vojne akcije.³² No, ovo je načelo uvijek pod opasnošću odbacivanja zbog proizvodnje ili posjedovanja nuklearnih oružja čije je korištenje Crkva zabranila 90-ih godina.

2. O ETIČNOSTI PROIZVODNJE, GOMILANJA ORUŽJA I TEORIJA NUKLEARNOG ODVRAĆANJA

2.1. *Od koncilskog nauka do pape Ivana Pavla II.*

Kako je do sada obrazloženo, zakonita obrana jedan je od temelja moralnog nauka Crkve. To je načelo njezino polazište za etičku prosudbu gomilanja oružja. Svaka država ima pravo posjedovati potrebna sredstva za svoju obranu i za sudjelovanje u mogućim legitimnim (interventnim) vojnim operacijama u slučaju obrane napadnutih naroda. No, takvo posjedovanje ograničava se jedino na ta dva slučaja. Riječ je o načelu dovoljnosti prisutnom u dokumentu Papinskog vijeća „Iustitia et pax” o trgovanju oružjima: „Svaka država mora biti kadra opravdati svako posjedovanje ili stjecanje oružja u ime načela dovoljnosti na temelju čega država može posjedovati jedino nužna oružja kako bi ostvarila zakonitu obranu.”³³ Gomilanje i posvemašnje trošenje resursa na proizvodnji i stjecanju oružja zasigurno je u oprečnosti s crkvenim naukom, jer pokazuje izopačenost pojedinih vladara ravnodušnih prema gorućim problemima siromašnih zemalja. Naime, „kako opravdati činjenicu da se *silne svote novca*, koje bi mogle i morale biti namijenjene da unaprijede razvoj naroda, umjesto toga (...) troše se na povećanje arsenala oružja i to i u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju i tako se naglavce postavljaju pravi prioriteti? To još teže pada uzmu li se u obzir teškoće koje nerijetko priječe izravan prijelaz kapitala, namijenjena pomoći zemljama koje su u nevolji. Ako je ‘razvoj novo ime mira’, onda su rat i vojne pripreme najveći neprijatelji cjelovitog

³² Usp. John Paul II, *Address to the Diplomatic Corps Accredited to the Holy See*, 12. siječnja 1991., https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/1991/january/documents/hf_jp-ii_spe_19910112_corpo-diplomatico.html (pristupljeno 1. 4. 2022.).

³³ Conseil Pontifical Justice et Paix, *Le commerce international des armes – Une réflexion éthique*, Cerf, Paris, 1994., 13.

razvoja naroda.”³⁴ Papa Ivan Pavao II. jasno odbacuje utrku za naoružanjem ne samo kao način da se ostvari mir, nego i kao način „da se mogući protivnici odvrate od rata”³⁵. Zapravo je time povećana opasnost za sukobima, nasiljem te je ugrožen međunarodni pravni i mirovni poredak, a siromašne zemlje trajno se nalaze u stanju nepravde i još većeg procesa osiromašivanja.

Pokušajmo u glavnim crtama iznijeti crkveni nauk o ambivalentnom pitanju nuklearnog odvratanja. Drugi vatikanski koncil smatrao je zločinom protiv Boga i protiv samog čovjeka svako korištenje oružja za posvemašnje uništenje čitavih gradova i njihova stanovništva pa i onda kada se radi o zakonitoj obrani³⁶. Razlog je u nerazmjeru među korištenim sredstvima. No, uključuje li nužno osuda takvih oružja i osudu njihova posjedovanja kojem je cilj odvratanje od moguće neprijateljske agresije? Valja reći da je to pitanje još bilo aktualno kod koncilskih otaca koji su promišljali o razlici između *disuazijske postavke* i eventualnog *korištenja* oružja masovnog uništavanja. Posjedovanje tzv. znanstvenih oružja uključujući atomska, odnosno nuklearna ne mora nužno biti u službi rata. No, ne može se nijekati njihova konačna svrha, premda u ovom slučaju svojom zastrašujućom i razornom snagom paradoksalno služe tomu da odvrate moguće agresore. Mislilo se da to predstavlja najbolje sredstvo za uspostavu mira među narodima. Znakovito je primijetiti da nisu tada neki biskupi, pretežno američki, htjeli da se to smatra nemoralnim posjedovanje takvih oružja. Stoga je nastao kompromis po kojem nije osuđeno ni odobreno nuklearno odvratanje, već *privremeno* dopušteno. No, biskupi su bili svjesni da ravnoteža koju može donijeti takva teorija nije sinom za trajni ni konzistentni mir jer, nego svjesni vlastite odgovornosti, treba pronaći „putove kojima bismo na čovjeka dostojniji način mogli naći rješenje naših sporova”.³⁷ Nekoliko godina nakon Koncila, točnije osamdesetih godina, papa Ivan Pavao II. i biskupske konferencije nanovo su se vratili na privremeno dopuštenu teoriju kojoj su na neki način „produžili rok trajanja”. U svojoj poruci Općoj skupštini Ujedinjenih naroda (UN), Papa ističe: „U sadašnjim uvjetima, odvratanje utemeljeno na ravnoteži, svakako ne kao svrha samoj sebi, već

³⁴ Ivan Pavao II., *Sollicitudo rei socialis* – Enciklika o socijalnoj skrbi (30. 12. 1987.), br. 10, u: M. Valković (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve*, (dalje: SRS).

³⁵ KKC, br. 2315

³⁶ Usp. GS, br. 80.

³⁷ GS, br. 81.

kao faza na putu progresivnog razoružanja, još uvijek se može smatrati moralno prihvatljivim.”³⁸ Jasno je da je konačna želja osloboditi svijet od nuklearne prijetnje kako je Papa naznačio u Hirošimi godinu dana prije da treba neprestano raditi na razoružanju i na osuđivanju posjedovanja atomskih oružja.³⁹

U travnju 1983. Njemačka biskupska konferencija objavila je dokument *Pravednost stvara mir*⁴⁰. Dokument je tada smatrao da ne postoji drugi način za sprječavanje raznih prijetnji, a to su prijetnje koje ugrožavaju slobodu naroda i koje proizlaze iz totalitarnih režima. Takvi bi režimi mogli posegnuti za nuklearnim oružjima kako bi ostvarili svoju ekspanziju ili neki oblik političkih utjecaja i ucjena. Pretjerano naoružavanje takvih režima moglo bi dovesti do raznih katastrofa kao što su ratne. Stoga je dokument otvoren za nuklearno odvracanje. U svibnju 1983., objavljen je dokument Američke biskupske konferencije *Izazov mira: Božje obećanje i naš odgovor*⁴¹ s ciljem delegitimiranje Reaganove ideje nuklearnog rata. Dokument ne zanemaruje etički paradoks vezan uz nuklearno odvracanje. Postavlja znakovita pitanja: *Ima li koja država pravo izreći prijetnju koju nema pravo nikada ostvariti? Ima li pravo posjedovati nešto čime se neće nikada imati pravo služiti?* Odgovor je bio iznenađujuće *Da*. Nuklearno je odvracanje i dalje moralno prihvatljivo. Spomenimo i dokument Francuske biskupske konferencije *Zadobiti mir* iz rujna iste godine prema kojem je ova teorija nuklearna „protu-prijetnja” radikalnoj prijetnji marksističko-lenjinističke ideologije⁴². Prema ovom dokumentu, ima se razlikovati još zabranjeno „korištenje” takvih oružja od dopustive „prijetnje”. Drugim riječima, smije se posjedovati oružja s ciljem prijetnje agresoru, ali ne i njima se koristiti. Prijetnja nije istovjetna korištenju, nego predstavlja temelj za odvracanje, a to treba imati na umu kako se ne bi pridalo prijetnji istu moralnu procjenu kojom treba osuditi korištenje: „Nemoralnost

³⁸ John Paul II, *Message to the General Assembly of the United Nations*, Vatikan, 7. lipnja 1982.

³⁹ Usp. John Paul II, „Address to Scientists and Representatives of the United Nations University”, Hiroshima, 25 February 1981, u: AAS 73 (1981.), 420–428.

⁴⁰ *Gerechtigkeit schafft Frieden, Wort der Deutschen Bischofskonferenz zum Frieden*, Bonn, Sekretariat der DBK, (Hirtenschreiben der deutschen Bischöfe, Nr. 34), 18 April 1983.

⁴¹ National Conference of Catholic Bishops, *The Challenge of Peace: God’s Promise and Our Response*, St. Paul Editions, 1983.

⁴² Usp. Conférence épiscopale française, *Gagner la paix: Déclaration de l’Assemblée plénière de l’épiscopat français*, Lourdes, 1983., br. 10–11.

korištenja čini li prijetnju nemoralnom? Čini se da ne, ma koliko riskantna bila distinkcija.”⁴³ Nema dvojbe da je ovakvo razlikovanje zaista riskantno i problematično. Zato sam dokument govori o „situaciji nevolje”, „logici nevolje” te „etici nevolje”⁴⁴, sintagmama koje se primjenjuju u slučaju etičkog izbora koji treba ostvariti u situaciji urgentnosti ako se ni jedno rješenje ne čini „dobrim”. Krhkost ovakvog rješenja govori o graničnoj situaciji koja može biti samo privremena i iz koje treba izaći čim prije. Radi se o onome što smatramo uvjetnom prihvatljivošću nuklearnog odvracanja.

174

Ove stavove u crkvenom nauku, koliko god neobično izgledali iz današnje perspektive, treba, s jedne strane, sagledati u povijesnom kontekstu hladnog rata u kojem je sovjetska prijetnja bila aktualna i trebalo je zaštititi Zemlju od razornog rata, a druge strane, ti su stavovi nošeni voljom uspostave progresivnoga, dogovornog i kontroliranog procesa razoružanja. Stoga se promjena u crkvenom nauku dogodila okončanjem hladnog rata. Prva naznaka u promjeni nauka o nuklearnom odvracanju i u posjedovanju i u logici *obične* prijetnje dolazi nam u izjavama mons. Renata Martina, stalnog promatrača Svete Stolice pri UN-u. Dana 28. listopada 1992. smatrao je zastarjelom opasnu strategiju nuklearnog odvracanja, a godinu dana poslije tvrdi kako je „ideja da je strategija nuklearnog odvracanja bitna za sigurnost naroda najopasniji izgovor koji se prenosio od prethodnog do novijeg razdoblja. Zadržati nuklearno odvracanje sve do XXI. stoljeća više bi spriječilo mir nego ga omogućilo. Ono je temeljna prepreka dolasku novog razdoblja globalne sigurnosti.”⁴⁵ Treba, dakle, krenuti logikom post-nuklearne sigurnosti. Za njega nije dovoljno smanjiti proizvodnju nuklearnog oružja, nego treba okončati takvu proizvodnju kroz međunarodne zakonske okvire. Tri godina nakon takve izjave, točnije 24. rujna 1996., Sveta Stolica potpisuje *Ugovor o neširenju nuklearnog oružja*⁴⁶ koji je UN

---

⁴³ Isto, br. 38.

⁴⁴ Isto, br. 33–39.

⁴⁵ *La documentation catholique*, 5. prosinca 1993., 1013.

⁴⁶ Ovaj je Ugovor otvoren državama za potpisivanje još od 1968. godine, a uključuje ključne angažmane kao što je: prihvaćanje političke i moralne norme protiv posjedovanja nuklearnih oružja, obvezu uništenja postojećih oružja, međunarodnu suradnju za miroljubivo korištenje energije, posebnu pomoć državama u razvoju, uvjete da se osigura svijet oslobođen nuklearnih oružja. Dana 7. srpnja 2017. usvojen je novi UN-ov *Ugovor o zabrani nuklearnih oružja* čiji je potpisnik i Sveta Stolica. Treba reći da su vrijednost i učinkovitost ovog Sporazuma još

ratificirao 10. rujna iste godine. Naglasak je crkvenog nauka ne samo na razoružanju, nego i na neširenju i na denuklearizaciji naroda. Godina dana prije tog potpisivanja, papa Ivan Pavao II. jasno je pokazao promjenu crkvenog nauka o ovoj teoriji: „Oni koji nose odgovornost za narode ne mogu se zadovoljiti trenutanim stanjem: trebali bi obnoviti svoj angažman glede razoružanja i prekida svakog nuklearnog oružja.”⁴⁷ Ako takav prekid ne bude stvarnost svih država, onda i dalje postoji opasnost razornih ratova kao što je u mnogim zemljama. Ujedno je znak diskriminatornih poteza pojedinih moćnih zemalja u posjedovanju tih oružja. Odgovornost tih zemalja za zajedničko i opće dobro svih naroda kao što je mir još je veća. Crkveni nauk o denuklearizaciji polazi, dakle, od općeg zajedničkog dobra kako bi pokazao da zajednički interes cijelog čovječanstva ima moralno-političku prednost nad partikularnim interesima pojedinih naroda – osobito onih koji još posjeduju takva oružja.

2.2. Od Benedikta XVI. do pape Franje: kontinuitet i korak naprijed

Pontifikat Benedikta XVI. ostaje na tragu novog crkvenog nauka. Naime, 22 rujna 2005., mons. Celestino Migliore, stalni promatrač Svete Stolice pri UN-u, u svojoj intervenciji na konferenciji o primjeni Sporazuma o zabrani nuklearnog oružja ističe cilj tog Sporazuma, a tiče se potpunog okončanja pokušaja nuklearnih oružja. Nuklearna oružja nisu kompatibilna s mirom koji se traži za XXI. stoljeće, naprotiv, velika je opasnost da svijet upadne u nuklearni terorizam. Po njegovu mišljenju, nuklearno odvracanje neodrživo je pa i onda kada ga se želi promicati u ime kolektive sigurnosti. U svojoj poruci za Međunarodni dan mira (1. siječnja 2006.) papa Benedikt XVI. poziva upravitelje država koje posjeduju nuklearna oružja na postupno razoružanje pod nadzorom međunarodnih institucija. Neodrživ je argument kojim se želi opravdati nuklearno odvracanje kao stvarnost u službi miru i sigurnosti. „Što reći o vladama koje se oslanjaju na nuklearno oružje kako bi jamčile sigurnost svojih zemalja? Zajedno s bezbrojnim ljudima dobre volje, može se tvrditi da je

---

upitne uzmemo li u obzir da postoje zemlje koje posjeduju nuklearno oružje, a nisu potpisale Sporazum.

⁴⁷ *La documentation catholique*, 2. travnja 1995., 303.

ova perspektiva, osim što je sumorna, potpuno pogrešna. Naime, u nuklearnom ratu ne bi bilo pobjednika, nego samo žrtava. Istina o miru zahtijeva da sve – i vlade koje, otvoreno ili tajno, već dugo posjeduju nuklearno oružje, i one koje ga namjeravaju nabaviti – zajednički promijene smjer jasnim i čvrstim izborima, usmjerujući se na progresivno i dogovoreno nuklearno razoružanje. Tako se uštedjena sredstva mogu koristiti u razvojnim projektima za dobrobit svih stanovnika i prije svega najsiromašnijih.”⁴⁸ Godinu dana poslije dodatno podcrtava te ideje ističući kako put do budućnosti pune mira prolazi ne samo neširenjem nuklearnih oružja, nego i u odlučnom angažmanu da ih se potpuno odriče.⁴⁹ Nema budućnosti za mir ako se ulažu silna materijalna sredstva u proizvodnju oružja.

Nema sumnje da je papa Franjo nastavio logikom svojih pret hodnika o nuklearnom odvracanju. Dok je 19. kolovoza 2014. bio na putu iz Južne Koreje, na pitanje novinara glede situacije u Iraku, odgovorio je: „U slučaju nepravredne agresije zakonito je zaustaviti nepravrednog agresora. Podcrtavam glagol zaustaviti, ne kažem bombardirati niti voditi rat.”⁵⁰ Tematizirajući pojam „pravrednog rata” koji nastoji izbjegavati, ističe kako smo već iznijeli, vrijednost „zakonite obrane”. Papa Franjo posvećuje svoju poruku za mir 1. siječnja 2017. načelu *nenasilja*. Dan 23. ožujka iste godine, uputio je poruku UN-ovoj Konferenciji kojom radikalno pokazuje nedvojbenu stav Crkve o neodrživosti teorije nuklearnog odvracanja koja je zapravo utemeljena na strahu, lažnom osjećaju sigurnosti, tihom povećanju humanitarnih posljedica, a ne na povjerenju među ljudima: „Ako se promotre glavne prijetnje miru i sigurnosti s njihovim brojnim dimenzijama u ovom multipolarnom svijetu dvadeset i prvog stoljeća kao što su primjerice terorizam, asimetrični sukobi, informatička sigurnost, ekološki problemi, siromaštvo, javlja se nemali broj dvojbi u vezi s neadekvatnošću nuklearnoga odvracanja kao učinkovitog odgovora na takve izazove.”⁵¹ U svojem intervjuu novinaru Dominiqueu

⁴⁸ Benedikt XVI., *Poruka u povodu međunarodnog dana mira 1. siječnja 2006.* – *Mir u istini*, Vatikan, 8. prosinca, 2005., br. 13.

⁴⁹ Usp. Benedikt XVI., *Poruka u povodu međunarodnog dana mira 1. siječnja 2007.* – *Ljudska osoba, srce mira*, Vatikan, 8. prosinca, 2006., br. 15.

⁵⁰ *Le Monde*, 19. kolovoza 2014.

⁵¹ Papa Franjo, *Poruka UN-ovoj Konferenciji za pregovore o pravno obvezujućem instrumentu o zabrani nuklearnog oružja (23. ožujka 2017.)*, u: AAS 109 (2017.), 394.

Woltonu, dodatno objasni svoj oprezan stav glede „pravednog rata” ovim riječima: „Naučili smo u političkoj filozofiji da možemo voditi rat kako bismo se branili i smatrati ga pravednim. Ali može li se reći da je ‘rat pravedan’? Ili radije ‘obrambeni rat’? Jer je jedina pravedna stvar mir.”⁵² Nameće se pitanje: Nalazimo li se pred diskontinuitetom u crkvenom nauku? Nipošto. Treba primijetiti da je papa Franjo učinio korak dalje u osuđivanju teorije stavljajući nju u kontekst ekološke politike svojeg pontifikata. Iste godine prigodom simpozija o nuklearnom razoružanju koji je organizirao *Dikasterij za promicanje cjelovitoga ljudskog razvoja*, ističe: „Ne možemo ne osjećati duboku zabrinutost ako uzmemo u obzir katastrofalne humanitarne i ekološke posljedice koje proizlaze iz svakog pribjegavanja nuklearnom oružju. Stoga, uzimajući u obzir osobito rizik od slučajne eksplozije takvog oružja zbog bilo koje vrste pogreške, moramo oštro osuditi prijetnju njihovom upotrebom, kao i posjedovanjem, upravo zato što je njihovo postojanje povezano s logikom straha koji se ne tiče samo strana u sukobu, već svekolikog ljudskog roda. Međunarodnim odnosima ne može dominirati vojna sila, uzajamno zastrašivanje, razmetanje ratnim arsenalima.”⁵³ Ovdje nema više razlikovanja između *posjedovanja* za svaki slučaj, tj. u svrhu zastrašivanja i upozoravanja mogućeg agresora i činjeničnog *korištenja* tih oružja. Ta razlika koja pokušava uravnotežiti legitimaciju i ograničenje bila je u središtu etičke opravdanosti u spomenutom dokumentu Francuske biskupske konferencije. Takva etička opravdanost odbačena je i time papa Franjo daje nedvojbeni, jasni i čvršći smjer crkvenom nauku o teoriji o nuklearnom odvracanju. Prema tome, korištenje i posjedovanje nuklearnih oružja zaslužuju osudu u mjeri u kojoj su nerazmjerna vojna oružja i daju samo krivi/pogrešan osjećaj sigurnosti. Papa Franjo čini korak dalje činjenicom da je u avionu iz Tokyja prema Rimu (26. studenog 2019.) nakon svojeg 32. apostolskog putovanja kojim je posjetio Japan izjavio novinarima: „Korištenje nuklearnih oružja je nemoralno, zbog toga to mora biti upisano u *Katekizam Katoličke*

⁵² Pape François, *Politique et Société, Rencontres avec Dominique Wolton*, Observatoire, Paris, 2018., 57.

⁵³ Pope Francis, *Address to Participants in the International Symposium “Prospects for a World free of Nuclear Weapons and for Integral Disarmament”*, 10. rujna 2017., https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2017/november/documents/papafrancesco_20171110_convegno-disarmointegrale.html (pristupljeno 2. 4. 2022.).

Crkve, i to ne samo korištenje, nego i posjedovanje, jer nesreća, ili nepromišljenost vođe, nepromišljenost jednog čovjeka može uništiti čovječanstvo.” Premda ova Papina izjava nema doktrinarnu snagu nego samo njegovu želju (barem za sada!), ona ipak pokazuje jasnoću i odlučnost crkvenog nauka o ovom pitanju koje je sad moralno neprihvatljivo i neodrživo. Ova Papina čvrsta izjava samo je potvrda i nastavak onog što je u svojem govoru u Nagasakiju poručio. Za njega je korištenje atomske energije u vojne svrhe zločin. Put kojim treba krenuti i u slučaju legitimne borbe jest njegovanje duha opraštanja koje ne znači „odricanje od vlastitih prava pred pokvarenim moćnikom, kriminalcem ili nekime tko narušava naše dostojanstvo. Pozvani smo ljubiti sve bez iznimke, ali ljubiti tlačitelja ne znači dopustiti mu da ostane takav ili ga pustiti da vjeruje kako je ono što čini prihvatljivo. Ljubiti ga pravom ljubavlju, naprotiv, znači nastojati ga na razne načine natjerati da prestaje ugnjetavati druge, oduzeti mu onu moć koju ne zna koristiti i koja ga nagrđuje kao ljudsko biće. (...) Onaj koji trpi nepravdu mora silom braniti svoja i prava svoje obitelji; upravo zato što mora čuvati dostojanstvo koje mu je dano, dostojanstvo koje Bog ljubi.”⁵⁴ Oproštenje kao izraz ljubavi ne dokida, dakle, pravo na zakonitu obranu, nego zahtijeva i potiče na korištenje „prava na silu”, ali ne u duhu nekontrolirane osвете, nego radi očuvanja inherentnog dostojanstva. Jedino u tom duhu treba shvatiti i Papino stavljanje naglaska na evanđeosko nenasilje. Nalazi se u kontinuitetu sa svojim prethodnicima, ali daje i novost. Naime, do njegova pontifikata nenasilje je općenito predstavljeno kao „izbor” proročkog duha, pa može katkad djelovati nedostupnim „običnom” kršćaninu. No, on ga vraća u središte poziva svakog kršćanina i svih ljudi dobre volje kao novi *politički stil za mir*⁵⁵. Biti Kristov učenik u kontekstu stalne ratne prijetnje znači opredijeliti se za njegovu (o)poruku nenasilja. Izgradnja mira prolazi kroz aktivno nenasilje kao moralnu normu kojom se može ograničiti primjena (oružanih) sila. Taj mir uključuje – kako su istaknuli njegovi prethodnici – smanjenje troškova u utrci za naoružavanjem zbog moralno-imperativne brige za siromašne, osobito za zemlje u razvoju: „Novcem koji se koristi za oružje i drugu vojnu potrošnju stvorimo Svjetski fond da se

⁵⁴ Papa Franjo, *Fratelli tutti – Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020., br. 241 (dalje: FT).

⁵⁵ Papa Franje, *Nenasilje – stil politike za mir – Poruka u prigodi proslave 50. Svjetskog dana mira, 1. siječnja 2017.*, Vatikan, 8. prosinca 2016.

jednom zasvagda iskorijeni glad, kao i za razvoj najsiromašnijih zemalja, tako da njihovi stanovnici ne pribjegavaju nasilnim ili iluzornim rješenjima i ne budu prisiljeni napuštati svoje zemlje tražeći dostojanstveniji život.”⁵⁶ Drugim riječima, odgovorno življenje nenasilja preusmjeravanjem novčanih sredstava za pravi razvoj naroda može biti način pobjeđivanja migrantskih izazova s kojima se svijet bori, ali i sredstvo za iskorjenjivanje tehnicističkog mentaliteta u proizvodnji oružja.

3. RATNE TEORIJE U VRTLOGU TEHNICISTIČKOG MENTALITETA U PROIZVODNJI ORUŽJA

Ako nisu dobro shvaćene i duboko poštovane, razne teorije vezane uz ratnu i oružanu etiku mogu uvijek biti zloupotrijebljene. Ponovno istaknimo da zakonita obrana mora odgovarati nekim ključnim uvjetima: agresija zbog koje se reagira mora biti aktualna, tj. neposredna, neopravdana i realna. Stoga, da bi bila vjerodostojna, zakonita obrana mora biti nužna, istodobna i proporcionalna. Prema tome, suvremeno sudjelovanje u tehnici- zaciji naoružanja i u trgovini oružja zasigurno ne može biti u perspektivi zakonite obrane već u namjernom uzrokovanju zla. Nadalje, premda ne treba poistovjetiti sudjelovanje u poboljšanju proizvodnje oružja s naoružanom borbom, valja istaknuti da je načelo neposrednosti nasilja strano proizvodnji i poboljšanju oružja. Proizvodnja i poboljšanje ne poznaju načelo proporcionalnosti snaga ni diskriminacije upravo zbog toga što ciljaju naoružanje u duhu tehničke učinkovitosti pa i u trenutcima mira, tj. bez neprijateljske agresije. Posrijedi nije stvaranje sredstava proporcionalnih neprijateljima kako bi im se proporcionalno odgovorilo, već stvaranje superiornih sredstava za nadmoć. Ta tehnička učinkovitost i znanstvena nadmoć u proizvodnji oružja temelji su porasta ekstremnih, nepravednih i posljedično nemoralnih ratnih situacija kojima u novije vrijeme svjedočimo. Ovdje se nameće pitanje moralnog statusa proizvođača oružja, tj. onog koji sudjeluje u poboljšanju naoružanja i time omogućuje dominaciju nad drugima.

Crkveni nauk o zakonitoj obrani pa i o sudjelovanju vjernika⁵⁷ u oružanim akcijama nije opravdanje za proizvodnju oružja ni za sofisticiranje naoružanja. Nuklearno odvracanje katkad

⁵⁶ FT, br. 262.

⁵⁷ Usp. T. Akvinski, *Summa Theologiae*, IIa, IIae, q. 40 i q. 64.

prolazi kroz gubitak svrhe rata zbog suvremenoga tehnicističkog mentaliteta koji pomalo izmiče ljudskoj kontroli i koji se najjasnije očituje kroz dominaciju, učinkovitost i produktivnost pod krinkom bivanja u stanju pripravnosti *za svaki slučaj*, tj. za eventualni neprijateljski napad. U tom smislu valja promišljati o odgovornosti kršćana svjesnih tog „mentaliteta” naoružanja i izvjesne mogućnosti korištenja takvih oružja. Budući da nije svrha oružja život nego smrt, onaj koji ga proizvodi ne može nikada tu svrhu. Može se reći da nesudjelovanje kršćana u takvim pothvatima neće okončati njihov razvoj. No, suočeni smo s drugom paradigmom tehnicističkog mentaliteta to je s dihotomijom između tehnike i moralnosti. Ta je dihotomija, po svemu sudeći, uzrokovana industrijalizacijom i utrkom za zaradom na štetu nepovredive vrijednosti ljudskog života. Tehnika (naoružanja), odbacujući moralnu prosudbu, postaje neovisna o njoj, očisti svoje područje djelovanja od svake intervencije morala. Ona stoga više proizvodi atomske bombe i borbene avione nego potrebna ljekovita sredstva za borbu protiv raznih bolesti ili zdravstvenih kriza. U takvoj paradigmi i mentalitetu, samim time što je nešto tehnički moguće, onda postaje i obvezujuće. Prema protestantskom teologu Jacquesu Ellulu, „industrijalizam ne može drugo činiti nego razvijati ratove. Nije to nesreća, to je organski odnos. Ne samo zbog [njegova] izravnog utjecaja na sredstva destrukcije, već i zbog [njegova] utjecaja na sredstva egzistencije. Tehnički napredak favorizira rat jer su 1. nova oružja učinila težom distinkciju između agresije i obrane; 2. ona su uvelike smanjila bol i tjeskobu uzrokovane u činu ubijanja.”⁵⁸ Time Ellul ne želi reći da su bol i tjeskoba nestale, već čovjek postaje ravnodušan prema onima koji su ubijeni, kao da se to njega ne tiče. Tehnički napredak, osobito u svojoj primjeni na području naoružanja, pokazuje svoju ambivalentnost o kojoj je govorio Benedikt XVI. ističući kako tehnika nikad nije ni aksiološki ni praktički neutralna: „Tehnika je, uzeta sama za sebe, dvoznačna.”⁵⁹

Iz perspektive sudjelovanja u tehnicizaciji naoružanja, učinkovitost i produktivnost nose opasnost da se sudionik odriče moralnog propitkivanja svojih čina koje može doživjeti kao pozitivan doprinos prevenciji. Ako je istina da „mudrost više vrijedi nego bojno oružje, ali jedan jedini grešnik pokvari mnogo dobra”

⁵⁸ J. Ellul, *La technique ou l'enjeu du siècle*, Economica, Paris, 2008., 101.

⁵⁹ CV, br. 14.

(Prop 9,18), jasno je da razum i mudrost imaju prednost nad oružjem, a ljudskost nad sofisticiranom tehnikom. U tom smislu, prvotno oružje kršćanina nije ono što proizvodi tehnika u svrhu ratova, nego je ono Božje. Papa Pio XII. još za vrijeme poraća poziva na Pavlov nauk (usp. 1 Kor 10,4) te ističe potrebu i obvezu kršćana da se naoružaju istinom, ljubavlju, vjerom, pravednošću i križem kako bi ostvarili univerzalno osvajanje i proširenje Kristova mirotvorna kraljevstva, a ne ljudska.⁶⁰ Temeljna svrha svakolikog djelovanja kršćanina u svijetu treba biti ljubav i pravednost bez kojih nema sklada između njega i njegove vjere. Crkveni nauk uvijek se odnosi na osuđivanje utrke u naoružavanju kao jedne od najtežih rana čovječanstva⁶¹, i tehnicizacije naoružanja kao redovitog izgovora za traženje mira. Za papu Ivana XXIII. valja krenuti od razoružanja duša: „Mora ipak biti svima jasno da se ne može ni obustaviti naoružavanje niti smanjiti oružana moć, niti – što je glavno – oružje potpuno ukloniti ne bude li to razoružavanje potpuno i posvemašnje, i ako ne dopre do same duše, to jest ako ne porade svi složno i iskreno da se iz čovjeka izbaci strahovanje i tjeskobno iščekivanje rata. A to iziskuje da se umjesto vrhovnog načela na kojem danas počiva mir postavi sasvim drugo, koje bi odredio da čvrstina pravog mira među narodima nije u jednakoj oružanoj snazi, već jedino u uzajamnu povjerenju. Vjerujemo da je to ostvarivo kad se radi o nečemu što nalažu ne samo načela zdrava razuma nego je i nadasve poželjno i obilato dobrima.”⁶² U središtu treba, dakle, biti istinska svrha, a to je dobro čovjeka, a ne potreba za (nuklearnim) odvracanjem.

Proizvodnja oružja u tehnicističkom mentalitetu i u perspektivi tzv. nuklearnog odvracanja predstavlja svojevrsni moralni nered čiji se vrhunac pokazuje kroz komercijalizaciju oružja. Proizvodnja i prodaja u stanju mira jednostavno pokazuju taj unutarnji nered kojem je cilj tobože odvracanje. Znakovita su proročka upozorenja pape Ivana Pavla II.: „Ako je proizvodnja oružja strahovit nesklad što vlada u današnjem svijetu s obzirom na prave potrebe ljudi i angažiranje sredstava dostatnih za njihovo zadovoljavanje, onda isto vrijedi i za *trgovinu oružjem*. Nužno je dodati da je *moralna osuda*, što se toga tiče, još i stroža. Kao

⁶⁰ Pio XII., *Enciklika Fulgens radiatur*, 21. ožujka 1947., 2. poglavlje.

⁶¹ Usp. GS, br. 81. Sličnu poruku poslao je papa Franjo 26. ožujka 2022. kada je u kontekstu rata u Ukrajini istaknuo da je „taj rat sramotan za cijelo čovječanstvo”.

⁶² PT, br. 113.

što je poznato, riječ je o trgovini koja ne pozna granice, pa zato prelazi i barijere blokova. (...) Suočeni smo tako s jednom neobičnom pojavom: dok ekonomska pomoć i razvojni planovi nailaze na zapreke nesavladivih ideologijskih barijera kao i poreznih i tržišnih ograda, dotle *oružje* bilo kakvog podrijetla kruži gotovo sasvim slobodno različitim dijelovima svijeta.”⁶³ Danas proizvodnja oružja i njihova prodaja preuzimaju prednost pred gorućim pitanjima o iskorjenjivanju gladi ili pak nekih bolesti koje pogađaju mnoge narode. Sudjelovanje (kršćana) u takvim aktivnostima ne samo da je, prema crkvenom učiteljstvu, moralno nedopustivo, nego je i sámo korištenje znanosti u svrhe koje nisu za opće dobro i za humani napredak društva nedopustivo. Svrhovitost svake tehničke proizvodnje teško je prihvatljivo da može biti ograničena na samoj znanosti. Ne može se djelovati samo za znanosti i radi nje, već za svrhu kojoj se i znanost mora podvrgnuti: biti u službi čovjekova dobra. Crkveni je nauk u zdravo kritičkoj logici naspram svih ideja nastalih nakon Drugoga svjetskog rata i koje žele opravdati znanost i tehniku, proizvodnju i poboljšanje oružja u ime odvratanja, nacionalizma ili u duhu tehnološkog determinizma po kojem ne možemo zaustaviti ni preusmjeriti tehnološki napredak, sve mu se treba samo pokoravati. Nije dovoljno preko tehnike doživjeti ne-rat, treba ostvariti istinski mir. „Znanstveni i tehnološki napredak koji bi morao pridonositi čovjekovoj dobrobiti pretvara se u sredstvo rata: znanost i tehnika upotrebljavaju se da bi proizvele sve savršenije i sve razornije oružje, dok se od jedne ideologije koja je perverzija autentične filozofije zahtijeva da pruža doktrinarno opravdanje za novi rat. A taj pak se ne samo očekuje i sprema nego se u raznim dijelovima svijeta i provodi uz veliko prolijevanje krvi.”⁶⁴ U vezi s ovim pitanjem papa Franjo donosi još jasnije stavove pogotovo oko pitanja oružanog i ratnog inženjerstva koje za sobom ostavlja samo nered i divljaštvo. U svojem govoru o nuklearnim oružjima u Nagasakiju 2019. ističe sljedeće: „Ovdje, u ovom gradu koji je svjedok katastrofalnih humanitarnih i okolišnih posljedica nuklearnog napada, nastojanja da se podigne glas protiv trke za naoružavanjem uvijek će biti nedostatna. On [nuklearni napad] troši dragocjene resurse koji bi mogli naprotiv biti korišteni za cjelovit razvoj naroda i za

---

⁶³ SRS, br. 24.

⁶⁴ Ivan Pavao II., *Enciklika Centesimus annus – Stota godina*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., br. 18.

zaštitu prirodnog okoliša. U suvremenom svijetu u kojem milijuni djece i obitelji žive u nehumanim uvjetima, potrošeni novac i stečena bogatstva u proizvodnji, modernizaciji, uzdržavanju i prodaji sve razornijih oružja neprestani su prijezir koji vapi za nebom. (...) Što se tiče Katoličke Crkve ona je neopozivo angažirana u odluci za promicanje mira među narodima i državama: to je obveza za koju ima odgovornost pred Bogom kao i pred muškarcima i ženama ove zemlje. Nikada se nećemo umoriti raditi i podržavati s ustrajnim nastojanjem razna međunarodna pravna oruđa razoružanja i neširenja nuklearnog oružja, uključujući *Ugovor o zabrani nuklearnog oružja*.⁶⁵

4. KRŠĆANSKI MORALNI NAUK U AMBIJENTU FRAGMENTIRANOG TREĆEG SVJETSKOG RATA

4.1. *Od izvora moralnosti do čina s dvostrukim učinkom*

Jedna od ključnih poruka kojom će se zapamtiti pontifikat pape Franje – premda nije uvijek zapažena i doživljena sa svom težinom – zasigurno je njegovo upozorenje na ovo vrijeme kao epohu „trećeg svjetskog rata u dijelovima”, „nekonvencionalnog rata”, „sveprisutnog rata”, „raspršenog rata”, „fragmentiranog trećeg svjetskog rata”⁶⁶. Upravo zato na rat se ne može gledati kao sablast iz prošlosti, jer se i u sadašnjim uvjetima očituje kao stalna i sveprisutna prijetnja⁶⁷. Takvo ratno stanje može stvarati određeni osjećaj ambivalentnosti i pojedinci (osobito kršćani) bez priziva savjesti mogu tomu doprinijeti bilo ravnodušnošću

⁶⁵ Papa Franjo, *Govor o nuklearnom oružju*, Nagasaki, Park “Atomic Bomb Hypocenter”, 24. studenoga 2019.

⁶⁶ Od 2014. u raznim prigodama može se primijetiti tu Papinu sintagmu. Neke od tih prigoda jesu: u intervjuu po povratku iz Koreje 18. kolovoza 2014.; 13. rujna 2014. prigodom obilježavanja stote obljetnice Prvoga svjetskog rata na vojnom groblju u Redipuglii u Italiji; 28. listopada 2014. u svojem govoru prigodom svjetskog susreta s popularnim pokretima u Rimu; 30. studenog 2014. u intervjuu po povratku iz Turske; 9. srpnja prigodom drugoga svjetskog susreta popularnih pokreta u Santi Cruz de la Sierra u Boliviji; 14. rujna 2015. u telefonskom intervjuu televizijskoj kući TG2000 nakon atentata u Parizu. Na početku svoje homilije na stadionu u Koševu prigodom apostolskog putovanja u Bosnu i Hercegovinu 6. lipnja 2015. Papa ističe: „Tako i u našem vremenu težnja za mirom i trud oko njegovog postizanja sukobljavaju se s činjenicom da se u svijetu trenutno vode toliki oružani sukobi. *To je jedna vrsta trećega svjetskog rata, koji se vodi ‘u dijelovima’* te se, u kontekstu globalne komunikacije, doživljava prava ratna klima.”

⁶⁷ Usp. FT, br. 256.

bilo aktivnim sudjelovanjem u proizvodnji oružja. Premda će neki redovito moliti za mir u svijetu, djela pak govore drugo, tj. suprotnost. Takvo dvostruko držanje uime liberalne ekonomije i tehnicizacije oružja posebno je poziv savjesti kršćana zbog kojih papa Franjo primjećuje: „Ljudi, vođe, poduzetnici koji se smatraju kršćanima i koji proizvode oružja! To me čini malo sumnjičavim: smatraju se kršćanima!”⁶⁸ Riječ je o onome što možemo smatrati suvremenim grijehom protiv razuma koji onemogućuje spoj *biti* i *djela* jer uime interesa niječe vrijednost čovjeka. Druga je dimenzija tog stanja grijeha neizravno sudjelovanje u krajnjem (grešnom) činu koji se u ovom kontekstu odvija kroz ulaganje u razne investicijske fondove industrija za proizvodnju oružja. Valja se prisjetiti triju klasičnih i tomističkih kriterija ili izvora moralnosti određenog čina⁶⁹. Prvo, moralnost čina nalazi se u *izabranom objektu*, tj. dobru prema kojem je volja slobodno usmjerena. Volja je ovdje polarizirana objektivnim dobrom. Drugo, osim objekta imamo *nakanu* subjekta s obzirom na svrhu. Nakana je pokret volje prema svrsi. Ovdje je svrha vrlo bitna za određivanje moralnosti čina jer se moralni čin najjasnije precizira s obzirom na svrhu⁷⁰. Treće, *okolnosti* (pri ostvarenju) čina. Ukratko, svrha čina prvotna je karakteristika moralnosti čina, ali tomu pomažu sredstva koja su željena i izabrana za tu svrhu, a svrha je upravo željena u i po tim sredstvima, tj. okolnostima. Čin izbora povezan s nakanom bira sredstva koja su usmjerena prema željenoj svrsi (od volje), svrsi koja je razumu poznata. Drugim riječima, nakana nije dovoljna; potrebno je usmjeriti je prema čudorednim sredstvima i svrsi. Dobra nakana mora se odnositi na dobra sredstva za dobru svrhu. Ta pak sredstva moraju biti objektivno usmjerena prema moralnom dobru. Stoga je neodrživo i moralno neprihvatljivo ono „cilj opravdava sredstvo” jer i jedan i drugi moraju biti nošeni čudorednom nakanom, tj. objektivnim dobrom. Za kršćanina vrijedi uvijek imati pred sobom vrhovno dobro i spasenje u/po Bogu.

Ova tra izvora ili konstitutivna elementa ključne su kočnice raznim oblicima opravdavanja proizvodnje, prodaje i uporabe oružja. Nije riječ o moralnom rigorizmu ili naivnom pacifizmu, već

⁶⁸ Pope Francis, *Meeting with Children and Young People*, Turin 21 June 2015, https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/june/documents/papa-francesco_20150621_torino-giovani.html (pristupljeno 4. 4. 2022.).

⁶⁹ KKC, br. 1749 – 1754.

⁷⁰ Usp. T. Akvinski, *Summa Theologiae*, Ia-IIae, q. 7.

o izgradnji ljudskog društva na temeljima zajedničke i od Boga darovane ljudskosti. Ovdje je i (bio)etička teorija o činu s dvostrukim učinkom primjenjiva jedino u proporcionalnosti sa svrhom, i to dobrom svrhom. Prema Tomi Akvinskom, „ništa ne sprječava da isti čin ima dva učinka, od kojih je samo jedan željen, dok drugi nije. A moralni čini dobivaju svoju specifikaciju iz objekta koji imamo u vidu, ali ne iz onoga što ostaje izvan namjere, te je, kao što smo rekli, slučajno činu. Stoga čin obrane može imati dvostruki učinak: jedno je očuvanje vlastitog života, a drugo je smrt agresora. Takav će čin stoga biti zakonit ako je jedini cilj zaštititi vlastiti život, budući da je prirodno da se biće održava u postojanju koliko god može. Međutim, čin učinjen s dobrom namjerom može postati zao kada nije proporcionalan svojoj svrsi.”⁷¹ Prvi čin, čin je obrane željen, dok drugi, smrt, nije. Prema tome, ova teorija – čin s dvostrukim učinkom – ne može se primijeniti u slučaju proizvodnje (nuklearnog) oružja jer je oružje po svojoj biti namijenjeno ubijanju. Njezino poboljšanje i tehnicizacija kako bi se što više zarađivalo, i time kako bi ga se što više koristilo, tj. ubijalo njime, predstavlja zao čin bez opravdanja i mogućnosti primijene ove teorije. Što je više poboljšano, više ili bolje ubija, i time bolje donosi zaradu i veći razvoj proizvodnje. Napominjemo da onaj koji radi u industriji za proizvodnju oružja kao običan čistač nalazi se ovdje isključivo zbog održavanja prostora, ali ne i zbog proizvodnje. I time nema sudjelovanje u (zlo)činu. No, onaj koji svojim tehničkim znanjem proizvodi izravan je sudionik u zločinu ma koliko ga dijelio prostor proizvodnje od prostora uporabe. Jer bez njegova prvotnog čina ne bi se dogodio drugi čin, čin ubijanja. Odvajanje posljedica proizvodnje i prodaje od vođenja rata s proizvedenim sadržajem znak je gubitka svijesti o naravi oružja i svijesti o svrsi. Narav oružja nije ništa drugo doli da bude oruđe borbe i ubojstva (čovjeka). Smrt uzrokovana motornim vozilom ne znači da je narav motornog vozila ubijanje, nego je prometno sredstvo koje je, nažalost, uzrokovalo smrt iz raznih razloga. Međutim, oružja nemaju drugu narav ni svrhu nego uništenje suparnika. Takav gubitak svijesti o svrsi posljedica je kulta koji se pridaje tehnološkom razvoju korištenom za ekspancijalno razvijanje sve kompleksnijih oružja.

⁷¹ Isto, Ila-IIae, q. 64.

4.2. O potrebi za proživljavanjem načela neprotuslovlja

Glede sudjelovanja kršćanskih inženjera u takvim djelima nemoguće je razvijati inženjera od kršćanina u njemu. Kršćanska se ljubav ne može očitovati samo u obliku dobrih želja u čovjeku, a zanemaruje djela, tj. moralna djela, „djelotvornu vjeru, zauzetu ljubav” (1 Sol 1,2). Kada subjekt upadne u stanje unutarnje dihotomije, onda i u ključnim moralnim odlukama upadne u zamku permisivnosti i moralne neusklađenosti u sebi. Na taj način živi u oprečnosti sa sobom te niječe Aristotelovo načelo neprotuslovlja: „Nemoguće je da isto istomu i prema istomu istodobno i pripada i ne pripada (a što god bismo drugo pridodali, nek je pridodano poradi logičkih teškoća). To je dakle najpostojanije od svih počela: jer posjeduje spomenutu odredbu. Naime, nemoguće je bilo komu pretpostaviti da ista stvar i biva i ne biva, kao što neki zamišljaju kako kaže Heraklit. Jer nije nužno da ono što tkogod kaže upravo to isto i pretpostavlja (ili vjeruje). Ako je dakle nemoguće da istodobno istomu pripadaju protivnosti (...), i jedno je mnijenje opreka drugomu u protuslovlju, bjelodano je kako je istomu nemoguće pretpostaviti istodobno da *isto* i biva i ne biva; jer onaj tko bi se u tome prevario, istodobno bi zastupao oprečna mnijenja.”⁷² Prema tome, bivanje u oprečnosti s obzirom na deklarirana načela i njihovo neživljenje, zapravo je ne samo znak nedosljednosti, već nijekanja vlastite biti što predstavlja određenu moralnu shizofreniju tehničkog mentaliteta koji ne poznaje potrebu za ujedinjenom cjelinom bića. Posrijedi je odbijanje etičke prosudbe i dimenzije tehničkih dostignuća gledanih samo kroz logiku unaprjeđenja društva i ekonomskog probitka. No, valja reći da, dokle god čovjek zna da griješi, postoji još nada koja ga može voditi k sjaju istine.⁷³ Taj korak k istini prolazi kroz unutarnji (sveti) nemir, a to je svijest i potrebu za cjelovitim životom i življenjem.

Nedostatak te ujedinjenosti u bivstvovanju i u djelovanju kojim se danas opravda razne ratne sheme i teorije u službi uništavanja čovjeka, izraz je nedosljednosti želje za mirom pred materijalnom primamljivošću raznih oblika zarade iz industrije za proizvodnju oružja. I tu je dihotomija između uvjerenja i

⁷² Aristotel, *Metafizika*, IV, 1005b, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1992.

⁷³ Usp. Ivan Pavao II., *Veritatis Splendor – Sjaj istine. Enciklika o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve* (6. 8. 1993.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

odgovornosti – načela kojih su svi svjesni, ali pred kojima mnogi moćnici padaju. Ovdje vrijedi sklad koji je pokušao uspostaviti Max Weber između etike odgovornosti i etike uvjerenja. Naime, etički orijentirano djelovanje, osobito političko, mora biti vođeno „etikom uvjerenja” ili „etikom odgovornosti”. Kako smatra Weber, „time nije rečeno da je etika uvjerenja identična neodgovornosti, a etika odgovornosti nepostojanju uvjerenja. O tome naravno nema govora.”⁷⁴ Jedno i drugo zajedno sprječavaju sklonost prema moralnoj dihotomiji koja se i u kršćanskom svijetu – koji želi opravdati industrijalizaciju naoružanja – javlja zbog ideje prema kojoj ako nema sudjelovanja u tehničkom poboljšanju (u ime nuklearnog odvratanja!) neće se moći ostvariti načelo zakonite obrane. Radi se o beznadnom načinu argumentiranja kojem valja suprotstaviti načelo razumne *obrambene dovoljnosti*⁷⁵ po kojem svaka država smije posjedovati isključivo potrebna oružja za zakonitu obranu. Naravno, time je teško procijeniti koliko je to potrebno svakoj državi. Stoga ovo načelo računa na objektivnost razuma. Takvo načelo vrijedi i za države proizvođače oružja od kojih se traži moralna obveza odbijanja onih država koje bi prelazile granice koje nameće ovo načelo. Premda se računa na razum, očigledno je da materijalistička nezasićenost inherentna liberalizmu često zaobilazi načelo te niječe prvotnu i krajnju svrhu: čovjekovo spasenje. Novac zauzima, dakle, tu svrhu, a degradacija u čovjekovoj biti uzrokuje moralno iščašenje čovječanstva. Prema tome, političko-etička prosudba iziskuje pobjedu moralne razjedinjenosti spajanjem odgovornosti i ispravnoga, humanog uvjerenja: „To stanje [usklađenosti] za svakoga od nas koji iznutra nismo mrtvi mora nekad nastupiti. Utoliko etika uvjerenja i etika odgovornosti nisu apsolutne suprotnosti nego dopune, i tek zajedno čine pravog čovjeka koji može imati ‘poziv za politiku’.”⁷⁶ Ovdje nije, dakle, riječ o slijepom, fanatično-utopijskom pacifizmu, već o povratku autentičnomu, cjelovitom čovjeku svjesnom da je nemoguće postići moguće ako se ne bori protiv nerazumnih, nehumanih djela. U tome je ključ za ostvarenje perspektive postupnog i odgovornoga nuklearnog razoružanja.

⁷⁴ M. Weber, *Politika kao poziv*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2006., 68.

⁷⁵ Usp. Conseil pontifical Justice et Paix, *Le commerce international des armes: une réflexion éthique*, 13.

⁷⁶ M. Weber, *Politika kao poziv*, 79.

ZAKLJUČAK

Crkveni nauk o pravednom ratu od samog je početka vođen svetopisamskim načelom mira – *šalom/ šalòm*, ne kao prividnom odsutnošću rata, već kao izrazom kvalitativnog ispunjenja svih čovjekovih čežnji. Razni faktori koji na nepravedan način poremete takvo načelo uvijek zaslužuju osudu i okončanje. Dinamika razvoja crkvenog nauka pokazuje da se o teoriji pravednog rata promišlja više iz perspektive zakonite obrane, tj. obrambenog rata. Ta promjena perspektive nije zavaravanje ili drugi način izražavanja istog sadržaja, već želi pokazati kako ni jedan rat ne može biti pravedan zbog raznih gubitaka, a najviše gubitka ljudskih života. Permisivno i neograničeno shvaćanje pravednog rata, pa i same teorije o zakonitoj obrani, može produbiti utrku za naoružanjem u ime teorije o nuklearnom odvraćanju. Glede te teorije, razvoj crkvenog nauka obilježen je povijesnim kontekstom povezanim s geopolitičkom situacijom, padom komunizma i hladnim ratom koje treba imati na umu kako ih se ne bi pogrešno shvatilo i tumačilo. Crkveni stav kronološki je sažet u sljedećim momentima: *Gaudium et spes* (br. 80 – 81), poruka pape Ivana Pavla II. UN-u iz 1982. No, treba reći da je godina 1983. bila iznimno važna zbog angažiranosti raznih biskupskih konferencija s dokumentima na istu temu. U radu smo spomenuli dokumente Njemačke biskupske konferencije, Američke biskupske konferencije te Francuske biskupske konferencije koje ostaju u duhu dotadašnjeg crkvenog nauka, tj. u duhu uvjetne dozvole za posjedovanje oružja, ali ne i za njihovo korištenje. Važne su i poruke mons. Renata Martina iz 1992. i iz 1993.; poruke pape Benedikta XVI. iz 2006. te 2007. godine. Tomu treba svakako dodati izjavu Pietra Parolina 5. rujna 2003. u Beču kojim je smatrao da je došlo vrijeme definitivnog okončanja svih pokušaja posjedovanja nuklearnih oružja jer ne mogu biti temelj za ostvarenje mira.

Papa Franjo nastoji novom snagom i u duhu svojeg pontifikata karakteriziranog porukama milosrđa, spasa zajedničkog nam doma i ostvarenja socijalno-univerzalnog bratstva, od 2014. do danas oštro i proročki upozoravati, s jedne strane, na ambivalentnost pojma pravednog rata, a s druge strane, na neodrživost posjedovanja i korištenja nuklearnih oružja u ime teorije o nuklearnom odvraćanju koja je u suvremenom kontekstu moralno nedopustiva. No, novi naglasci u crkvenom nauku, osobito pred novim ratnim zbivanjima, daleko od toga da revidiraju crkveni

nauk kako bi se omogućio povratak teorije o nuklearnom odvraćanju, više pozivaju na nuklearno obraćenje, tj. iskorjenjivanje takvih oružja iz ljudske civilizacije. Cilj koji je stavljen pred svako misleće biće upravo je eliminacija ratnog mentaliteta, a ne samo humanizacija rata preko raznih teorija koje u konačnici donose uništenje samog čovjeka. Unatoč novijim ratnim zbivanjima, teško je teološki podržati tezu po kojoj je rat inherentna zbiljnost ljudske naravi i da je prema tome najbitniji i realniji cilj ograničiti ili humanizirati ga preko ratnih teorija ili ratne sheme. Time se čovjeku niječe mogućnost ostvarenja sebe po onoj slici Božjoj na koju je stvoren i po onoj sposobnosti (*capax Dei*) zahvaljujući kojoj može pobijediti te (zle) sklonosti s kojima se susreće zbog raznih sebičnih razloga. Prema papi Franji, postoji dvojba o pravednim i nepravdnim ratovima: „Svaki rat proizlazi iz nepravde, uvijek. Zato što postoji ratna shema. Ne postoji mirovna shema. Primjerice, ulaganje u kupovinu oružja. Kažu: potrebno nam je kako bismo se branili. To je ratna shema. Nakon II. svjetskog rata započeo je val zauzimanja za mir, također i s dobrom voljom da se oružje, u onom trenutku atomsko, nakon Hirošime i Nagasakija, ne daje za mir. Vladala je snažna dobra volja. Međutim, 70 godina poslije sve smo to zaboravili. I tako se nameće ratna shema. (...) Ali, nismo navikli misliti na shemu mira. Kao čovječanstvo smo tvrdoglavi. Zaljubljeni smo u ratove, u Kajinov duh. Ne učimo. Neka nam se Gospodin smiluje, svima nama. Svi smo krivi.”⁷⁷ Promjena glede pitanja čovjekove (ratne) naravi dogodit će se tek kada se mijenja ratna paradigma u paradigmu mira, tj. kada se pojedinci i upravitelji naroda oslobode ratne sheme i daju prostor shemi mira. Tehnološko poboljšanje naoružanja dodatno sprječava hod k shemi mira zbog industrijalističkog i liberalističkog mentaliteta koji ne prepoznaju vrijednost čovjeka, već zarade. Stoga je dug put koji će voditi do stavljanje čovjekova dostojanstva u središte zahvaljujući temeljitom evanđeosko-etičkom odgoju novih naraštaja za neprolazne moralne vrijednosti i iskrenom procesu denuklearizacije srca moćnika.

⁷⁷ Papa Franjo u razgovoru s novinarima u zrakoplovu na povratku s Malte 3. travnja 2022., *Ne učimo, zaljubljeni smo u ratove i Kajinov duh*, <https://ika.hkm.hr/novosti/papa-ne-ucimo-zaljubljeni-smo-u-ratove-i-kajinov-duh/> (pristupljeno 5. 4. 2022.).

DEVELOPMENT, CONTINUITY AND NEWS OF CHURCH
TEACHING ON WAR AND WEAPONS.

From a just war to a theory of nuclear deterrence

Summary

190

In its moral doctrine the Catholic Church has always had in mind the humanitarian consequences caused by any war, regardless of the reason for which it was waged. Many church thinkers have therefore developed various theories related to the regulation of war actions such as just war, legitimate defence, and nuclear deterrence. In the context of church doctrine these theories should be understood in the historical context of their development, but also within the geopolitical events of the moment. The contemporary exponential development of technologies applied in the arms production industries makes it much more difficult to achieve the peace that all nations and every individual long for. Using various theological and philosophical sources, the author explains the theory of just war through his work, starting with St. Augustine, Thomas Aquinas to church teaching. The focus is on the production of weapons, the position of Christians in that production, questioning its ethics starting from the Second Vatican Council to Pope Francis. Special attention is paid to the mentality of technicism that provokes various peace and ethical challenges. Concrete application of some ethical principles, such as the sources of the morality of human act, the double-acting act, the principle of non-contradiction, emphasizes the need for education for non-violence and the disarmament of human hearts.

Keywords: just war, legitimate defence, nuclear deterrence, church doctrine, technologization of weapons, nonviolence, defence sufficiency, principle of non-contradiction.